

D.2364

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI : 4

ELAZIĞ - 1999

TURHAL, YEŞİLYURT VE SULUSARAY İLÇELERİNDE HALK DİNDARLIĞININ BİR BOYUTUNU OLUŞTURAN ZİYARET, İNANÇ VE UYGULAMALARI

Dr. Yahya Mustafa Keskin*

İlk çağlardan beri Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Tokat, Türkler tarafından fethinden önce Hititler, Frigler, Persler, Romalılar ve Bizanslılar dönemlerinde değişik din ve kültürlerle tanışmış, 1071 Malazgirt Muharebesi'nden günümüze kadar geçen sürede Türk-İslam kültürünün damgasını vurduğu bir coğrafi saha olmuştur.

Yörenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında hiç şüphesiz, "*Horasan Erenleri*", "*Gazi-Alperenler*" veya "*Veliler*" gibi isimlerle adlandırdığımız şahısların rolü oldukça büyüktür. Yöre halkı, bölgeyi Türkleştirip İslamlaştırırken, burada bulunan ve çoğunun kime ait olduğu bilinmeyen mezar ve türbelerin her birini, bu isimsiz kahramanlara atfetmek suretiyle, sadece onlara karşı vicdani sorumluluklarını yerine getirmekle kalmamış, bu yeni coğrafyadaki bir takım dağ, ağaç, su ve kaya gibi unsurları da (daha çok İslam öncesi inançlarından kalan alışkanlıklarıyla) kutsayarak, bölgenin her karışına kendi dinî-kültürel damgalarını vurmuşlardır. Araştırma sahamızda bu şekilde oluşmuş pek çok ziyaret yeri mevcuttur.

Günümüzde Tokat nüfusunun tamamı Müslüman'dır. Yöredeki kültürel ve dinî yapı, Türk-İslam kültürüyle şekillenmiştir. İldeki dinî ve din dışı inançlar ile gelenek ve göreneklerde, farklı mezhep olgusundan (Sünnî-Alevî) kaynaklanan değişik uygulamalara rastlanmaktadır. Yöredeki en yaygın dinî-sosyal olgulardan birisi ziyaret olgusu olup, bu olguya, il coğrafyasının bir çok noktasında rastlanmaktadır. Özellikle Alevilere ait her kültür sahasında, en az bir ziyaret yeri mevcuttur. İşte, bu makalenin konusunu da, Tokat'ın Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray ilçelerindeki dinî-sosyal hayat içerisinde "*halk dindarlığının*" (veya *halk-volk islamının*) önemli bir boyutunu oluşturan ziyaret inanç ve uygulamalarının en tipik örnekleri teşkil etmektedir. Ancak, konunun daha iyi kavranılabilmesi ve olaya daha geniş perspektiften bakabilmemiz için, ilk önce ziyaret terimi ve ziyaret olgusunun

* Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Arş. Gör.

yapısal analizi yapıldıktan sonra, olayın tarihi, dini ve kültürel boyutları ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra, söz konusu ilçelerdeki ziyaret yerlerinin coğrafi dağılımı yapılacak ve en son bölümde, ziyaret amaçları, ziyaret zamanları, ziyaretçi olgusu gibi müteakip tahliller üzerinde durulacaktır.

a- Ziyaret Teriminin Etimolojisi İle Ziyaret Fenomeninin Yapısal Analizi

Türkçemizde; birini veya bir yeri görmeye gitmek anlamına gelen "ziyaret" kelimesi, Arapça "ziyaret" kelimesinden gelmekte olup; yine Arapça'da aynı kökten "zevr" sözcüğü hem ziyaret etmek, hem de ziyaret eden manalarına gelmektedir.¹ Ülkemizde, ziyaret terimi ile iç içe kullanılan bir terim daha vardır ki, bu da "adak" terimidir. Aslen Türkçe olan ve Türkler tarafından yaygın olarak kullanılan² adak kelimesi; *sayrılıktan sağılma, çocuk sahibi olma, evlenme, zor bir durumdan kurtulma vb. gibi amaçlara yönelik isteklerin yerine getirilmesi için yüce varlıklara, ermişlere, tapınaklara, yatırlara, ziyaretlere adanan oruç, kurban, yiyecek eşya*³ vb. gibi şeyleri ifade etmekte olup, bu terimin bütün Orta Asya Türk lehçelerinde, her lehçenin fonetik özelliğine göre kullanılan "ıduk, itik, ıyk, ızık⁴ ıdik" ve "ısik"⁵ gibi kelimelerden türemiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Fenomenolojik açıdan bakıldığında ziyaret fenomeni, kendilerinde beşer üstü ilahi güç ve kudretlerin bulunduğu inanan, bir takım mezarların, türbelerin ve mevkilerin (ağaç, su, dağ, taş vb. gibi) çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesini ifade etmekte olup, insanları buralara cezbeden şey, onlarda bulunduğu inanan manevi güç, feyz ve bereket ve yahut da fenomenolojinin diliyle ifade etmek gerekirse, kutsalın, onunla bir takım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde insanlara faydasının dokunacağına inanılmakta oluşudur. O halde yapısal bakımdan ziyaret fenomenini; *kutsalın bir tür tezahür ve yaşanış biçimi*⁶ olarak kabul edebiliriz. Eliade'nin ifadeyle, söz konusu yerlere gösterilen ilgi, bunlara yapılmış bir tapınma değil, onların, kutsalın bir tezahürü olmalarında gizli olması⁷ nedeniyle, *kutsal*

¹ Ünver Günay- Şaban Kuzgun- Harun Güngör- vd., *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 1996, s.10

² Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, An. Ün. İlah. Fak. Yay., Ankara 1967, s.19

³ S. Veyis Örneke, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil kurumu Yay., Ankara 1973, s.11

⁴ Harun Güngör, "Türkler'de Kutsal Mekan Anlayışı (Kayseri örneği)", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı:43, s.40

⁵ H. Tanyu, *a.g.e.*, s.19-21

⁶ Ü. Günay- Ş. Kuzgun- H. Güngör- vd., *a.g.e.*, s.104

⁷ Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, İstanbul 1991, s.X

nesne ile temasa geçen kimsenin, kendisini, kutsalı tayin eden asil güçle temasa geçmiş⁸ olma psikolojisiyle yakından ilişkilidir.

b- Ziyaret Olgusunun Tarihî Dinî ve Kültürel Boyutları

Ziyaret olgusuna tarihi perspektiften baktığımızda, genelde Anadolu'da, özelde ise araştırma sahamızda karşımıza çıkan ziyaret fenomenin, uzun bir tarihi süreç içerisinde dini, tasavvufi ve sihrî pek çok unsur tarafından şekillendirildiğini görmekteyiz.

Türklerin Anadolu'da şekillenen dinî kültür ve yaşayışları üzerinde, bu olgunun köklerinin İslam öncesi döneme kadar uzanan bir çok dinî, kültürel ve sihrî unsurların etkileri olduğu hususuna dair bir takım ilmi çalışmalar yapılmıştır.⁹ Bilindiği gibi, Türkler Müslüman olmadan önce, milli dinlerinden başka "Şamanizm", "Budizm", "Mazdeizm", "Maniheizm", "Yahudilik" ve "Hristiyanlık" gibi birtakım dinî tecrübelerle de temasa geçmiş ve hatta onlardan bir kısmını kabul etmişlerdir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre, Türkler'in İslamiyetle temasları ilk kez VII. yüzyılda Müslüman Araplar'ın fetih hareketleriyle başlamış, bu yeni dini benimsemeleri ise, üç yüz yıla yakın bir süre almış¹⁰ ve nihayet onlar, IX. ve X. yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde Müslümanlığı kabul etmeye başlamışlardır.¹¹ Bu süreç XIV. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu nedenle, eski Türk din ve kültürlerine ait bir çok kırıntılar İslamî motiflerle birleşip, yeni bir renge bürünmek suretiyle (en azından bir alt kültür düzeyinde de olsa) varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹² Olaya bu açıdan baktığımızda, günümüzde Anadolu'daki ziyaret fenomeninin temelini, daha çok, İslam öncesi "Şamanist" dönemde atıldığını¹³ kabul edebiliriz. Bilindiği gibi, "Şamanizm", dinî bir sistem olmaktan daha çok, büyü ve sihrin ön plana çıktığı oldukça kompleks, büyüselsel bir sistemdir.¹⁴ Öte taraftan, Türk dini tarihinin en eski dönemlerinden itibaren, Türk zümreleri arasında "Natürizm ve Animizm" gibi bir takım değişik

⁸ Harun Güngör, *a.g.m.*, s.39

⁹ Bu konudaki çalışmalar için bkz. Fuad Köprülü, "İslâm Sâfi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", Ank. Ün. İlah. Fak. Dergisi, XVIII, s.141-152; H. Ziya Ülken, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", Ank. Ün. İlah. Fak. Dergisi, XVII s.1-28

¹⁰ Ünver Günay- A.Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme Din ve Tarikatlar*, ERC. Ün. Yay., Kayseri 1999, s.147

¹¹ Ü. Günay- Ş. Kuzgun- H. Güngör- vd., *a.g.e.*, s.111

¹² Ü. Günay, A. V. Ecer, *a.g.e.*, s.147

¹³ A. Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, T.T.K. Yay., Ank.1997 s.11

¹⁴ Kam ve Şamanlar hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini*, İstanbul 1976, s.54-57

inanç formlarına da rastlanıldığı bilinen bir gerçektir.¹⁵ Özellikle, “Ani-
mizm”de ruhların toplum çevresindeki kayalar ve çalılarda yerleştiği inancı¹⁶
oldukça yaygındır.

Eski Türkler, bir takım dağların, göllerin, pınarların, ağaçların, taşla-
rın (kayaların) veya tepelerin de ruhu olduklarına inanmakta ve bunlara “yer-
su” demektedirler. Nitekim, eski Türklerde yüksek dağlar, tanrıların yolu
kabul edildiklerinden,¹⁷ ataların mezarları dağ tepelerinde yapılmaktaydı.
Dağ, “Gök-Türkler” döneminde bir kült halini almıştır.¹⁸ “Hunlar’ın”
“Şandin-Şan” sıra dağlarındaki “Han-Yoan Dağı” ile “Gan-Tşuan” dağlarını
ulaştırıp “Gök- Tanrıya” adadıkları kanlı kurbanları bu dağ ve tepe üstle-
rinde kesmelerinde¹⁹, yine “Hun”, “Gök-Türk” ve “Uygur” hakanlarının
“Ötüken”, “Tanrı” ve “Ulug”, dağlarını (Yedi Su vilayetindeki) tanrılar der-
gahı diye kabul edip, “Ötüken Dağı’nı” başkent yapmalarında²⁰ bu inancın
etkileri görülmektedir. Dağ kültürüne, aralarında biraz farklılıklar olmakla
beraber günümüzde “Altay Dağlarında” yaşayan Türkler’de²¹, “Kazan
Türkleri’nde”, “Başkurtlar’da”, “Türkistan” ve “Özbekistan’da” rastlan-
maktadır.²² “Karaçay-Malkar” toplumu, XVIII. yüz yılın ikinci yarısına
kadar Kafkaslar’ın en yüksek zirvesi olan “Elbruz Dağı’ndan korkmakta ve
ondan yardım dilemekteydiler.²³

Dağ kültüründe olduğu gibi, bir takım taş ve kayalar da, çok eski de-
virlerden beri pek çok ulus tarafından bir kült haline getirilmiş ve dini pra-
tiklerde önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir.²⁴ Türk mitolojisinde kayanın
önemi ilk kez, dünyanın yaratılış efsanesinde ortaya çıkmaktadır.²⁵ Yine
Türk mitolojisindeki yaygın bir inanca göre, büyük Türk Tanrısı, ilk Türk
hakanına “yada” adı verilen, istenildiğinde kendisiyle yağmur, kar, fırtına

¹⁵ Ü. Günay- Ş. Kuzgun- H. Güngör- vd., a.g.e., s.112

¹⁶ H. Z. Ülken, a.g.m., s.19

¹⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II, M.E.B. Yay., İstanbul 1997, s.129;
Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 4. Baskı, Ankara 1995, s.49

¹⁸ A. İnan, *Şamanizm*, s.48

¹⁹ H. Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ank. Ün. İlah. Fak. Yay., Ankara 1973
s.38

²⁰ Abdülkerim Rahman, *Uygur Folkloru* (nşr. Soner Yalçın, Erkin Emet), Kül.
Bak. Yay., Ankara 1996, s.136-137

²¹ Bkz.A. İnan, *Şamanizm*, s.102

²² Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler II*, T.T.K Yay., Ankara 1991, s.
253-259; H. Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, s.32-34

²³ Ufuk Tavkul, *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür*, İstanbul 1993, s.262

²⁴ Geniş bilgi için bkz., Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara
1987, s. 6-37

²⁵ Geniş bilgi için bkz.H. Tanyu, *Türklerde Taşla...*, s.39

ve dolu yağdırılabilen bir taş bahşetmiştir.²⁶ X. asırda Horasan ve İran hükümdarlarının saraylarında yaşayan ve bir Arap şairi olan “Ebu Dülef’e” göre, “Oğuzlar” ve “Tokuz Oğuzlar’ın” ülkelerinde, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan taşlar mevcuttu. Yine onun verdiği bilgilere göre, “Kırgızlar”, ülkelerinde bulunan ve etrafı aydınlatan bir taşı lamba yerine kullanmaktaydılar.²⁷ “Horasan’da”, “Türkistan’da”, “Kırgızlarda”, “Başkurtlarda”, “Azerilerde”, “Türk Kazaklarda” ve “Oğuzlarda” çocuğu olmayan kadınlarda veya çocuk hastalıklarının tedavilerinde taşlardan faydalanma inancı oldukça yaygındır.²⁸

Eski Türklerde “yer-su” kültürünün önemli unsurlarından birisini oluşturan ağaçlar, bir çok toplum ve dinlerde de ilahların ve ruhların bulunduğu inanılan kutsal varlıklardan biri olarak kabul edilmiş, onun gölgesi, meyvesi, ateşi ve çiçekleri insanoğlunun daima dikkatini çekmiştir.²⁹ “Ötüken Ormanları”, “Göktürkler” ve “Uygular” zamanından beri kutsal kabul edilmiştir. Nitekim, bu bu inanişin uzantılarına “Oğuz Destanı’ndaki” “Kıpçaklar’ın” ağaçtan türemeleri,³⁰ “Uygurlar’ın” “Türeyiş Destanı’nda” iki ağaç arasına inen bir ışık ile beş çocuğun ortaya çıktığı, bunların, bu iki ağaç önünde diz çökerek yeri öptükleri, oradaki insanlar tarafından hakan seçilmeleri ve çoğalmaları³¹ ile “Oğuz Kağan Destanı’ndaki” Oğuz Kağan’ın” gökten inen göğün kızı ve yerdeki bir ağaç kovuğundan çıkan yerin kızları ile evlendiği³² şeklindeki inanç motiflerinde de rastlamaktayız. Aynı şekilde, “Beltir” ve “Sagay” Türkleri gök veya dağ kurbanı ayinini kayın ağaçları altında yaparlarken, çocuğu olmayan “Yakut” kadınları “Yuvalı” kara çam ağacına gelmekte ve ağacın karşısında dua etmekteydiler.³³ Genel olarak bakıldığında, kayın ağacının “Başkurt”, “Kazan” ve “Kırgızlar’da”, çam ağacının ise, “Yakut”³⁴ ve “Karaçay-Malkar Türkleri’nde” kutsal kabul edildiği görülmektedir.³⁵ Ağaçları ve çalılıarı kutlu sayarak bunlara bez-çaput

²⁶ A. İnan, *Şamanizm*, s.160. Bu taş ve buna bağlı pratikler hakkında daha geniş bilgi için bkz. A. İnan, *Şamanizm*, s.160-165; H. Tanyu, *Türklerde Taşla...*, s.45-80

²⁷ İbni Fazlan, *İbni Fazlan Seyahatnamesi*, (haz: Ramazan Şeşen), İstanbul 1975, s.87-88,92

²⁸ H. Tanyu, *Türklerde Taşla...*, s.82-84

²⁹ H. Tanyu, “*Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar*”, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı, 1975, Ankara 1976, s.129

³⁰ A. İnan, *Şamanizm*, s.65

³¹ A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s. 85-86 ; B. Ögel, *a.g.e.*, II, s.74;

³² H. Tanyu, “*Türklerde Ağaçla...*”, s.132

³³ A. İnan, *Şamanizm*, s.64

³⁴ Geniş bilgi için bkz. H. Tanyu, “*Türklerde Ağaçla...*”, s. 132-133

³⁵ U. Tavkul, *a.g.e.*, s.262

bağlama adeti bütün Türk boylarında benimsenmiş ve bu adet, “*Altay Dağları’ndan*” Akdeniz çevresine kadar yayılmıştır³⁶

Gerek ağaçlara ve gerekse kutsal mekanlara bağlanan veya bu mekanlara bırakılan her türlü nesneye eski Türkler “*saçı*” demekteydiler. Kansıız kurban demek olan “*saçı*”, her kavmin kendi emeğiyle kazandığı değerli ve mübarek saydığı nimetlerden seçilmekteydi. Örneğin, göçebe kavimlerde süt, kımız ve yağ; çiftçi kabilelerde buğday, darı ve şarap; tüccar kavimlerde ise para, saç olarak kullanılmaktaydı.³⁷

Eski Türklerde “*yer-su*” kültürünün temelini sular oluşturmaktaydı. Türkler, büyük devletler kurduktan sonra bile, eski kutsal ırmakları unutmuşlardır.³⁸ Mesela, *Uygurlar*, “*Orhun*” ile “*Selenga*” nehirlerinin birleştikleri bir kavşakta gökten inen bir nur ile doğup türediklerine inanmaktaydılar.³⁹ X. yüzyıl İslam müelliflerinden “*Gerdizi’nin*” bildirdiğine göre, bu asırda “*İrtiş*” boylarında yaşayan *Kimekler*, “*İrtiş Irmağını*”, “*Barshan Türkleri*” ise, “*Isık Gölünü*” takdis etmekteydi. Hatta, “*Kimekler:*” “*su Kimekler’in tanrısıdır*” derlerdi.⁴⁰

Türkler’deki ziyaret olgusunun şekillenmesinde, onların, İslami kabbullerinden sonra başlayan ve günümüze kadar geçen sürecin etkisi de oldukça büyüktür. Türkler, İslam’ın tasavvufu bezenmiş şeklini Araplardan değil, İranlılardan almışlardır⁴¹ ki, bu tasavvuf anlayışı içerisinde “*veli kültü*” önemli bir yer tutmaktaydı.⁴² Tasavvufun Türkler arasında yayılmasındaki en büyük pay hiç şüphesiz, “*Ahmet Yesevî*” ve onun fikirlerini benimsemiş “*Horasan Ekolüne*” mensup gezgin dervişlere aittir. Anadolu’nun fethinden hemen sonra bu coğrafyaya göçen Türk unsurları arasında, hiç şüphesiz, adına “*Horasan Erenleri*” veya “*Horasan Evliyaları*” denilen pek çok kimse içerisinde bu dervişlerden de önemli sayıda bulunmaktaydı. Bunlar, daha çok köylerdeki göçebe unsurlar arasında gezmiş ve anlattıkları pek çok keramet ve menkıbelerle halkı kendilerine hayran bırakmışlardır. XIII. yüzyılda Moğol istilası önünden kaçıp, Anadolu’ya akın edenler içerisinde de önemli sayıda “*Yesevî*” dervişi bulunmaktaydı. Bunların da gelmesiyle, Anadolu’daki sûfi tarikatlar için yeni ortamlar doğmuştur. Nitekim bu ortamda, Anadolu’da, başta “*Yunus Emre*”, “*Mevlana*” ve “*Hacı Bektaş-ı*

³⁶ H. Tanyu, “*Türklerde Ağaçla...*”, s.141

³⁷ A. İnan, *Şamanizm*, s.54, 98

³⁸ B. Ögel, *a.g.e.*, II, s.137; A. İnan, *Makaleler I*, s.492.

³⁹ B. Ögel, *a.g.e.*, II, s.137

⁴⁰ A. İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.40-41; *Makaleler I*, s.491

⁴¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diy. Yay., Ankara 1991, s.21

⁴² A. Y. Ocak, *Menakıbnameler*, s.13

Veli" gibi büyük simalar yetişti. Bunlar henüz sağlıklarında çeşitli kerametler göstererek halkı kendilerine cezbettiler. Bu nüfuz ve etki, ölümlerinden sonra da onların mezarlarının çeşitli amaç ve usüllerle ziyaret yerine dönüşmesine yol açmıştır.⁴³

Genel olarak baktığımızda, ülkemiz genelinde olduğu gibi araştırma sahamızda da "yatur" "evliya" "dede", "baba" "pir" ve "tekke" vb. gibi isimlerle anılan ziyaret yerleri ve bunlarla ilgili inanç ve pratiklerin şekillenmesinde daha çok, eski Türklerdeki "atalar (veya veli) kültürünün" etkisi olduğu kanaatindeyiz. Nitekim, hemen hemen bütün eski Türk toplulukları arasında en eskî temel inançlardan biri olarak kabul edilen "atalar kültürü", ecdadın takdisine dayanmaktadır. Eski Türkler, atalarının öldükten sonra bir takım üstün manevi güçlerle mücehhez hale geldiklerine ve bu nedenle ailelerine yardım edebileceklerine⁴⁴ inandıklarından, onların ruhları için kurbanlar kesmekteydiler. Bunların eşyaları ve mezarları da mukaddes sayılırdı.⁴⁵ Ölümlere tazim ve onlar için kurbanlar sunma inanç ve adeti, geleneksel Türk dini tarihinin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktaydı.⁴⁶ Nitekim, "Asya Hunları" her yılın mayıs ayı ortalarında atalara kurban sunmaktaydılar.⁴⁷

c- Ziyaret Yerlerinin Coğrafi Dağılımı

Şeyh Hacı Mustafa Efendi: Turhal ilçe merkezinde, Yeşilirmak kenarında, kendi adını taşıyan caminin yanındaki türbede medfundur. Türbe girişindeki kitabede ölüm tarihinin H. 1208/ 1794 olduğu yazılıdır. Tahsilini İstanbul'da Seyyid Şerif Cürcani'nin feraizinden tamamlamış, şeyh Murat Nakşibendinin oğlu Ali Efendi'ye intisap etmiştir. Kendisine tarikatta hilafet verilmiş, memleketi olan Turhal'da ilim ve irşatta bulunmuştur.⁴⁸

Hacı Mustafa Efendi Nemçe Savaşı'na katılmış, burada gösterdiği başarılarından dolayı İstanbul'a çağrılarak I. Mahmut tarafından ordu komutanlığına tayin edilmiştir. Şu an türbesinde bulunan hırkanın kendisine ait olduğu ve bundaki kurşun izlerinin bu savaştan kaldığı söylenmektedir. Kendi adını taşıyan camiye bizzat kendinin yaptırdığına, ayrıca, burada medrese ve tekke inşa ettirdiğine inanılmaktadır. Halk arasındaki yanlış bir kanı ile, türbe içerisinde mezarı bulunan kesik baş Abdullah ile karıştırılmaktadır. Kesikbaş ile ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır. Devletlü Turhal kalesin-

⁴³ Ü. Günay- Ş. Kuzgun- H. Güngör- vd., *a.g.e.*, s.114-115

⁴⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kül. Bak. Yay., Ankara 1980 , s.46

⁴⁵ A. Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984, s.8

⁴⁶ Ünver Günay- Harun Güngör, *Türk Dini Tarihi*, İstanbul 1998, s.59

⁴⁷ İ. Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s.46

⁴⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri III*, İstanbul 1972, s.223

de kafirlerle sabahtan akşama savaşmış, gün batımına doğru aldığı bir kılıç darbesi ile başı gövdesinden kopmuş ve yuvarlana yuvarlana şimdiki yerine gelmiştir. Daha sonra, ailesi sora sora buraya gelmiş ve onlar da burada gömülmüşlerdir.

Kare şeklinde, üzeri kubbe ile örtülü türbe içerisinde bulunan Şeyh Mustafa Efendi ve Kesikbaş, daha çok cuma ve pazar günleri, her türlü ağrı ve sızısı olanlar, çocuğu olmayanlar ve her türlü dileği olanlar tarafından sıkça ziyaret edilmektedir. Burada dualar okunmakta ve dileklerin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek için, içeride bulunan siyah renkli bir taş havaya kaldırılmaya çalışılmaktadır. Eğer taş kaldırılabilirse, dileklerinin kabul olacağına inanılmaktadır. Ayrıca, dilek için, türbe dışındaki pencere dibinde mumlar yakılmakta ve burada bulunan ve kutsal kabul edilen su, şifa niyetine içilmektedir.⁴⁹ Ziyaret üst üste yedi kez tekrarlanmaktadır.

Ahi Yusuf Türbesi: Turhal merkezinde, Pazar Mahallesi'nde, kare biçiminde ve üstü kapalı bir türbededir. Kitabesinden H. 723 (M. 1323) yılında vefat ettiği anlaşılmakta olup, Turhal'da *semercilerin piri* olarak bilinmektedir. Türbe içerisinde iki erkek ve bir küçük çocuk kabri vardır.⁵⁰

Rivayete göre, burayı yıkmak isteyen yabancı bir usta, evinin balkonundan düşerek ölmüştür.

Türbe çeşitli hastalıklar için ziyaret edilmekte ve ağrılarının geçeceği inancıyla mezar üzerine iç çamaşırı bırakılmaktadır.⁵¹

Şeyh Mustafa Nurullah Efendi (Pisikçarpan): Turhal merkezi'nde, Ahi Yusuf türbesinin arkasında, kare planlı ve üstü kapalı bir türbede medfundur. Türbe kapısının üzerindeki kitabede ölüm tarihi H. 701 (M. 1301) olarak verilmektedir. Türbede iki ayrı mezar daha bulunmaktadır. Hakkında, Turhal civarını Bizans'dan kurtarıırken askerleriyle birlikte şehit düştüğü şeklinde bir rivayet vardır.

Halk arasında "*pisikçarpan*" diye anılmaktadır. Bu isimle ilgili olarak şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: Eskiden içeride ışık amacıyla mum yakılıyormuş. Bir gün, bir kedi içeri girerek bu mumları yemiş, fakat dili dışarıda, ayakları gerili bir şekilde duvara çarpıldığı görülmüştür. Bu yüzden, *Pisikçarpan* lakabıyla anılır olmuştur.

Türbe, her türlü hastalığı olanlar, bilhassa korkan ve vesvesesi olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Hastanın iç çamaşırı mezar üzerine bira-

⁴⁹ Kaynak Kişi: (Bundan sonra K.K: şeklinde yazılacaktır) Osman Gençer, 1334 Artova doğumlu, tekkeşin

⁵⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler II*, İstanbul 1927, s.84

⁵¹ K.K: Marziye Akay, 1936 doğumlu, Tokat Kat Kasabası halkından, tekkeşin

kılmakta, bir süre sonra, geri alınarak tekrar hastaya giydirilmektedir. Bazen hasta mezarın yanında yatırılmaktadır.⁵²

İskender Baba: Mezarı, Ahi Yusuf Türbesi'nin karşısında olup, üzeri açıktır. Burada bulunan bir kitabede, ölüm tarihi H. 701 (M. 1301) olarak verilmektedir.

Rivayete göre; daha önceden üzerine bir türbe yapılmış, fakat buna razı olmadığı için ev yanmıştır.

Eskiden buraya yağmur duasına çıkılmakta, toplanılan taşlar, burada okunduktan sonra, ırmağın kenarına bırakılmaktaydı. Eğer yağmur çok yağarsa, taşlar ırmaktan çıkarılmaktaydı.⁵³

Şeyh Şehabettin Türbesi: Turhal merkezinde, Yeşilirmak kenarındaki kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü bir türbede medfundur. Konya Şihabuddin Uzluk Kütüphanesi'nde, henüz numaralanmamış 1121 (1708) istinsah tarihli bir mecmuada, Turhal'daki evliya-ı kiramdan olduğu kaydı düşülmüştür.⁵⁴ Türbe içerisinde, kendi mezarından başka, oğlu, hanımı ve hizmetlisine ait olduğu bildirilen üç mezar daha bulunmaktadır.

Türbe, her dilek için, üst üste üç perşembe günü ziyaret edilmektedir. Özellikle, çocuğu olmayan kadınlar, cin çarpmasına tutulanlar ve akıl hastası bulunanlar tarafından ziyaret edilen mezarın etrafında dua okunarak üç kez dönülmektedir. Bazen baş örtüsü, atlet, gömlek vb. çamaşırlar bir süre mezar üzerine bırakıldıktan sonra alınmakta, çocuğu olmayan kadına veya hastaya giydirilmektedir. Bazen, türbenin girişindeki bölümde mum yakılmaktadır.⁵⁵

Aziz Baba: Turhal'ın Kargın Köyü'nde (Alevî köyü) mezarı bulunan Aziz Baba'nın, tarihi şahsiyeti hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, Horasan Evliyalari'ndan olduğu, soyunun Hz. Muhammed'e dayandığı, Ali Haydar Paşa sülalesinden olduğu ve Erbaa'daki Keçeci Baba'nın torunu olduğu şeklinde rivayetler bulunmaktadır. Rivayete göre; Keçeci Baba, bu şahıs için: "Azizimi hoşnut tutun" dediği için bu ismi almıştır.

Türbede, Psikolojik yargılamanın kesin hükümle sonuçlandığı ifade edilmektedir. Bununla ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: Civar köylerden birisinin ineği komşusu tarafından çalınmış. Aralarında kavga çıkınca köy idari heyeti davacı ve davalıyı buraya getirmiş, ineği çaldığı iddia edilen

⁵² K.K: Kemal Alpay, 1937 Turhal doğumlu

⁵³ K. K. Şevket Yıldız, 1932 Trabzon doğumlu, mahalle halkından

⁵⁴ Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî Faaliyetler" Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, (2-6 Temmuz 1986), Ankara 1987, s.37

⁵⁵ K.K: Emine Buhan, 1946 Turhal doğumlu, tekkesin

şahsa yemin verdirilmiş, yalan yere yemin ettiği için, birden bire baygın bir halde türbe dışında yattığı görülmüştür. Köylüler tarafından, bu halde köyüne götürülen zat, bir ay içerisinde ölmüştür.

Türbe, dini bayramlarda ve özellikle ilkbaharda ve sonbaharda köye bolluk ve bereket getirmesi amacıyla ziyaret edilmekte ve bu amaçla burada kurbanlar kesilmektedir. Bir tören havası içerisinde geçen şenliklere, civar Alevî- Bektaşî köylüleri topluca (kadın-erkek) iştirak etmektedirler.⁵⁶

Erikli Tekke: Tekke, Turhal'a bağlı Eriklitepe Köyü (Alevî köyü) sınırları içerisinde. Buradaki mezarda yatan zatın ismi ve tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi yoktur. Rivayete göre, kış ortasında Erik yetiş-tirdiği için bu ismi almıştır.

Tekke, her türlü dilek için, haftanın her günü ziyaret edilmekte, bu-rada mumlar yakılmakta, yanındaki çalılara bez-çaput bağlanmakta ve şifa niyetine buradan alınan toprak (buna cöher denmektedir) suya katılarak içil-mektedir.⁵⁷

Mahmut Dede: Turhal'a bağlı Erenli Köyü'nde (Alevî köyü) mezarı bulunan şahsın, tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi mevcut değildir. Köyün içerisinde bulunan çeşmeyi kendisinin yaptığı söylenmektedir.

Halk arasında, daha çok, "Kuzu Kıran" diye isimlendirilmektedir. Bu işmin kendisine verilmesi ile ilgili şöyle bir rivayet mevcuttur: Bir gün, evine gelen misafirlere tam 40 kuzu kesip pişirdikten sonra kuzuları yeniden diriltmiş fakat, kuzunun birinin ayağı topal kalmıştır. Bu yüzden, Keçeci Baba, ona. "kuzu kıran" demiştir.

Mahmut Dede, köylü ve çevredeki Alevi köylüleri tarafından her türlü dilek için ziyaret edilmekte, burada mum yakılmakta, bez çaput bağ-lanmakta ve kurbanlar kesilmektedir.⁵⁸

Öksürük Tekkesi: Kalaycık Köyü'nde, Öksürük Mevkii denen yerde bulunan tek bir ağaçtır. Yanında her hangi bir mezar yoktur. Tekke, boğma-ca olan veya çok öksüren kişilerce ziyaret edilmektedir. Bu amaçla buraya gelen kimse, üzerinden kopardığı bir bez parçasını bu ağaca bağladığında öksürüğünün geçeceğine inanmaktadır.

Turhal'da saydığımız ziyaret yerlerinden başka, daha pek çok ziyaret yeri mevcuttur. Turhal merkezinde bulunan ve daha çok, çocuğu olmayan kadınların gittiği *Kuru Kafa*, sarılık hastalarının gidip içerisine yumurta bı-

⁵⁶ K.K: İsmail Ay, 1939 doğumlu, köy muhtarı

⁵⁷ K.K: H. Dursun Çakmak, 1956 Sivas Diriği doğumlu, köy öğretmeni

⁵⁸ K.K: Mahmut Birol, 1955 Amasya doğumlu, köy öğretmeni

raktıkları *Sarılık Suyu*, ve Şenyurt Kasabası'nda bulunan ve üzerinde Hz. Alinin atının ayak izi olduğuna inanılan kaya, bunların başlıcalarıdır.

Şehitlik: Yeşilyurt ilçe merkezine yaklaşık 300 metre uzaklıkta, etrafı çevrili bir mezarlık içinde bulunan abidevî bir mezardır. Buradaki medfun askerler'in, Kurtuluş Savaşı esnasında yörede baş gösteren ayaklanmaları bastırmak üzere bizzat Mustafa Kemal'in emriyle görevlendirilen ve bu isyanları bastırırken şehit düşen Binbaşı Şemsettin Bey ve Zekeriya Şinasi Bey ile beş er (bazı rivayetlere göre yedi er) oldukları bildirilmektedir.⁵⁹

Şehitlik, çeşitli vesilelerle, bilhassa çocuğu olmayan kadınlar tarafından, tarafından daha çok, perşembe günleri ziyaret edilmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar, dua okuyarak mezarın etrafında üç kez dönmekte ve dileklerinin kabul olması için mezarın yanındaki ağaçlara bez-çaput bağlamakta ve bazan mum da yakmaktadırlar.

Çıkrık Evliya: Yeşilyurt'a bağlı Çıkrık Kasabası'nda, hafifçe yüksek bir tepe üzerinde etrafı taşlarla çevrili bir mezarı bulunan zatın, tarihi şahsiyeti hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber, Horasan Evliyaları'ndan olduğu sanılmaktadır. Mezarın bulunduğu tepe, halk arasında *Evliya Tepesi* diye isimlendirilmektedir.

Mezar, daha çok, çocuğu olmayan bayanlar tarafından ziyaret edilmekte, ziyaret esnasında, mezar etrafında dua okunarak üç kez dönülmekte, dilekler yerine gelince burada kurbanlar kesilmektedir. Ayrıca, felçliler ve çocuğu durmayanlar (düşük yapanlar) tarafından da ziyaret edilmektedir. Bazen, askere gidecek gençler, buradan bir taş almakta ve böylece, sapa-sağlam bir şekilde geriye döneceklerine inanmaktadırlar.⁶⁰

Küçük ve Büyük Evliya: Doğanca Köyü'nün tepesinde, ormanlık bir alandaki küçük bir düzlük içerisinde bulunan, birisi ardıç, diğeri ise, çam ağacı olan iki ağaçtır. Etraflarında bulunan diğer ağaçlardan daha büyük oldukları için, yöre halkının dikkatini çeken bu ağaçlardan ardıç olanına *Küçük Evliya*, çam olanına ise *Büyük Evliya* denmektedir. Her iki ağacın altında, halk tarafından yapılmış temsili birer mezar bulunmaktadır.

Söz konusu ağaçlar, çevrenin Alevî köylüleri tarafından topluca, daha çok, yağmur duasına çıkıldığında ziyaret edilmekte, burada kurbanlar kesilmekte ve çeşitli dilekler için bu ağaçlara çaput-bez bağlanmaktadır.⁶¹

⁵⁹ Yeşilyurt Kaymakamlığı, *Musaköy'den Yeşilyurt'a*, Ankara 1996, s.14

⁶⁰ K.K: Seyit Özü, 1341 Çıkrık Kasabası doğumlu

⁶¹ K.K: Mustafa Er, 1934 Doğanca Köyü doğumlu

Sancı Taşı: Yeşilyurt'a bağlı Doğanca Köyü (Sünnî köyü) merkezinde, kime ait olduğu bilinemeyen, etrafı taşlarla çevrili bir mezardır.

Burası, sancısı olan insanlar tarafından ziyaret edilmekte, dua okunarak mezar etrafından üç, beş veya yedi kez dönülmektedir. Bazen, mezar üzerine bozuk para bırakılmaktadır. Mezar, ayrıca hayvan hastalıkları için de ziyaret edilmekte, bu amaçla buraya getirilen ve sancısı olan hayvanlar da mezar etrafında döndürülmektedirler.

Kutsal Kaya (Evliya): Karacaören Köyü (Sünnî köyü) merkezinde bulunan ve hiçbir özelliği olmayan büyükçe bir kayadır.

Kaya, çocuğu olmayan, düşük yapan veya erkek çocuğu olmayan Sünnî ve Alevî kadınları tarafından ziyaret edilmektedir. Bu amaçla buruya gelenler, kayanın etrafında dua okumak suretiyle üç, beş ya da yedi kez dönmekte ve buradaki dikenlere bez- çaput bağlamaktadırlar. Çocuğun erkek olması durumunda, genellikle bu çocuğa Kaya ismi verilmektedir. Kaya, ayrıca çeşitli insan ve hayvan hastalıkları için de ziyaret edilmektedir.⁶²

Kabak Abdal: Yeşilyurt'a bağlı Sivri Köyü'nde (Alevî köyü), köyün hemen yanındaki hafifçe yüksek bir tepe üzerinde, günümüz mezar mimarisine uygun bir şekilde, etrafı tuğlalarla çevrili ve beton bir sanduka ile örtülü bir mezarda medfun olan kişinin ismi ve tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Türbe, köylüler tarafından, her türlü dilek için, bilhassa, çocuğu olmayan kadınlar ile felç hastalığına tutulmuş hastalar tarafından, ziyaret edilmektedir. Dileklerin kabul olması amacıyla, mezarın baş ucunda mum yakılmakta ve yanındaki ağaç ve çalılara bez-çaput bağlanmaktadır.

Ziyaretine abdestsiz gidenleri rüyalarında rahatsız ettiği inancıyla, abdestsiz ziyaret edilmemektedir. Tutulan dileklerin ve yapılan duaların kabul edilmesi halinde oruçlar tutulmakta ve kurbanlar kesilmektedir.

Köy halkı yağmur duasını da burada yapmaktadırlar. Kurbanların kesilmesinden hemen sonra, yağmurun yağdığı iddia edilmektedir.

Edne Hasan: Yeşilyurt'a bağlı Sekücek Köyü'nde (Alevî-Sıraç köyü), hafifçe yüksek ve ağaçlık bir tepe üzerinde bulunan etrafı büyük taşlarla çevrili bir mezarda medfundur. İsmi ve tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmayan şahsın Horasan Evliyalarından olduğuna inanılmaktadır.

Tekke, köylülerin yanısıra, çevre Alevî köylüleri tarafından da her türlü dilek için, haftanın bütün günlerinde- daha çok perşembe ve cuma- ziyaret edilmekte, buradaki ağaçlara çaputlar bağlanmakta ve mezarın başu-

⁶² K.K: Ömer Sezer, 1945 doğumlu, köy muhtarı

cunda mumlar yakılmaktadır. Ayrıca, mezar üzerine börek ve yufka bırakılmakta ve yanındaki kayaya dilek için taş yapıştırılmaktadır .

Oldukça bol ziyaretçisi olduğu söylenen tekke, hayvan hastalıkları için de ziyaret edilmekte, bu amaçla hayvanların yuları veya tüyleri mezar üzerine bırakılmaktadır.⁶³

Ziyaret Tepesi: Sulusaray ilçe merkezine yaklaşık 3-4 km uzaklıkta bulunan oldukça yüksek bir dağ olup, tepesinde büyük ve tek bir armut ağacı vardır. Söz konusu ağaç, yanında başka bir ağaç olmaması nedeniyle evliya kabul edilmiş ve üzerinde bulunduğu tepeye *Evliya Tepesi* adı verilmiştir. Burada her hangi bir mezar bulunmamaktadır.

İlçe halkı, yağmur duasına bu tepeye çıkmaktadır. Buradaki armut ağacı altında topluca dua edildikten sonra burada kesilen kurbanlar ve evde hazırlanan beraberce yenmekte ve çeşitli dualar yapılmaktadır Bu esnada kan davası olanlar ve küskünler de barıştırılmaktadır.

Ağaç, çocuğu olmayan kadınlar tarafından da ziyaret edilmektedir.⁶⁴

Seyyid Ömer Efendi: Sulusaray ilçesine bağlı Dutluca Kasabası merkez camii içerisinde özel bir bölmede kabri bulunan Seyyid Ömer Efendi, daha çok, *Seyyid Ömer Malum* diye anılmaktadır. Yaşadığı devir kesin olmamakla beraber, 11. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya geldiği rivayet edilmektedir. Tokat yöresine gelince, şu an kabrinin de içinde bulunduğu malum Seyyid Tekkesi'ne yerleşmiş ve vefatına kadar halka İslam dinini ve Ehli Sünnet itikadını anlatmıştır.⁶⁵

Türbe, her türlü hastalık için ziyaret edilmektedir. Ayrıca, çocuğu olmayan kadınlar buraya bir iğne bırakmaktadırlar. Eğer iğne paslanırsa dileklerin kabul olacağına inanmakta ve burayı tekrar ziyaret etmektedirler. Dilekler kabul olunca, türbenin içerisinde bulunduğu cami önünde kurbanlar kesilmektedir.⁶⁶

d- Ziyaret Amaçları

Burada en tipik örneklerini verdiğimiz, ziyaret yerlerinin coğrafi dağılımını ve bunların ziyaret ediliş amaçlarını göz önüne aldığımızda, araştırma sahamızdaki ziyaret fenomeninin, gerek Sünni ve gerekse Alevîler arasında oldukça yaygın bir dinî-sosyal fenomen olduğunu görmekteyiz. Söz konusu mekanlar, gerek Sünnî ve gerekse Alevî unsurlarca, bir çok açıdan birbirine benzeyen pek çok amaçla ziyaret edilmektedirler.

⁶³ K.K: Hasan Akkaya, Sekücek Köyü halkından, 80 yaşlarında.

⁶⁴ K.K: Arif Bilgen, 1931 doğumlu, ilçe halkından

⁶⁵ Türkiye Gazetesi, *Evliyalar Ansiklopedisi X*, İstanbul 1992, s.373

⁶⁶ K.K: Dursun Şahin, 1930 doğumlu, Dutluca Kasabası halkından

Bu amaçların başlıcaları: cin çarpmalarından ve ruhî sıkıntılardan kurtulmak, bir çok hastalıktan (özellikle modern tıbbın aciz kaldığı, felç, akıl ve sara hastalıkları gibi) iyileşmek, çocuk sahibi olmak, düşük çocuk yapmamak, geç dillenen çocukların konuşması, yürüyemeyen çocukların yürümesi, baş ve karın ağrılarının geçmesi, öksürüğün kesilmesi, hayvan hastalıklarının düzelmesi, evde kalmış kızların kısmetinin açılması, askerden sağ-salim geri dönme, yağmur duasına çıkma, mala mülke bolluk ve bereket getirme (bu amaç, özellikle Alevîlerce bahar ziyaretleri çerçevesinde gündeme gelmektedir) vb. gibi daha bir çok amaçlardır.

e- Ziyaret Adâp ve Mensekleri

Kutsalın bir tezahür biçimini yansıtan ve bundan dolayı pek çok amaçla ziyarete konu olan kutsal mekanlar, ancak belirli usûl, âdap ve mensekler çerçevesinde ziyaret edilebilmektedirler. Bu usûl, âdap ve mensekler, ziyaret günü ve saati gibi zaman dilimi ile ilgili olabildiği gibi, ziyarete ön hazırlık ve nihayet kutsal mekanlarla temasa geçilmesi esnasında söz konusu olan bir takım pratikler gibi hususları da kapsamaktadır. Araştırma sahamızdaki ziyaret yerleri, gerek Sünnî ve gerekse Alevîlerce (genellikle Alevîlerde ziyaret günleri ile ilgili bir kısıtlama olmamakla birlikte), daha çok, perşembe günleri, dinî bayramlarda, kutsal gün ve gecelerde (özellikle sabah veya öğleden sonraları) ziyaret edilmektedir. Bununla beraber cuma ve cumartesi günleri de tercih edilmektedir. Yağmur duası gibi yılda bir kez ve topluca yapılanlar, genelde bahar mevsiminde veya yaz başlarında yapılmaktadır. Özellikle Alevîler tarafından rağbet edilen Hidrellez kutlamaları için yapılanlar 6 Mayıs'ta, yayla göçleri için yapılan ziyaretler ise, ilkbahar ve sonbaharlarda topluca yapılmaktadır. Bunlardan başka, hacca veya uzak bir yere gitme gibi hususlar da ziyaret için birer vesile teşkil edilebilmektedirler. İhtiyaca göre, daha pek çok durumlarda, zaman açısından her hangi bir sınırlama görülmemektedir.

Şimdi konuyu fazla uzatmadan, ziyaret öncesinde ve ziyaret esnasında yapılan bir takım pratiklerin başlıcalarını şu şekilde verebiliriz: Abdest alma, üç İhlas bir Fatiha okuma, adak amacıyla kurban kesmek, kutsal sudan içmek dua etmek, dilek taşı yapıştırma, dilek için taş çiftleme, kutsal topraktan alıp yeme, ağaçlara bez-çaput bağlama ve mum yakma (her iki kesimde en yaygın uygulama olup, özellikle Alevîlerde, ziyaret için, olmazsa olmaz şartlardandır), yağmur duası yapmak (toplu halde), türbedeki mezarın üzerine başörtüsü veya iç çamaşırı bırakmak, iki rekat namaz kılmak, dilek dilemek, ziyareti üç yada yedi defa üst üste ziyaret etmek, mezarların üzerine börek vs. gibi şeyler atma üzerinden koparılan bir bezi ağacın dalına asmak, taşı kucaklama, mezara el ve yüzünü sürme, el ve bacaklar üzerine çömelerek türbeye yaklaşmak ve öpmek (özellikle Alevîlerde yaygın), sandukanın

etrafında dolanmak, hayvan hastalıklarının geçmesi için, hayvanın tüylerini veya yularını mezarın üzerine bırakma, yağmurun yağması için türbeden alınan bir taşı suya bırakma, kutsal suyun içine yumurta bırakma, kutsal mezar veya türbe yanındaki topraktan (cöher) alıp yeme, suya katarak içme veya çeşitli nedenlerle yanında bulundurmamak vb.

f- Ziyaretçiler

Buraya kadar yaptığımız tahlillerde gördük ki, araştırma sahamızda kutsal bilinerek ziyarete konu teşkil eden kutsal mekanlar, insanlar tarafından bir takım yerleşik usûl, adap ve mensekler çerçevesinde ziyaret edilebilmektedirler.

Esasen, ziyaret yerleri ve genel olarak ziyaret fenomeni, bir toplum içerisinde ve belli bir sosyo-kültürel ortamda hayatiyet bulmaktadır. Bu demektir ki, ziyaret fenomeni, belli bir ölçüde toplumsal bir olay olup, ait olduğu toplumsal ve kültürel çevrede hüküm süren çeşitli sosyal, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin etkilerine göre belirlenen, çeşitlenen, artan veya azalan bir seyyaliyet ve dinamizm çerçevesinde hayatiyet bulmakta ve sırası geldiğinde öteki toplumsal olaylara etki etmektedir.⁶⁷ Bu durum bizi, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, araştırma sahamızdaki ziyaret fenomenini, sosyolojik bakış açıları çerçevesinde ve toplumsal boyutları çerçevesinde ele almaya sevk etmektedir.

Araştırma sahamızdaki ziyaret yerlerinin coğrafi dağılımını göz önüne aldığımızda, onların, şehir (ilçe merkezi), kasaba ve köy gibi her türlü sosyo-kültürel çevrelerde hayatiyet bulduklarını görmekteyiz. Ancak bu, onların sadece ait oldukları sosyo-kültürel çevreye hitap ettikleri anlamına gelmemektedir. Nitekim, bunlardan büyük bir kısmının cazibesi sadece ait bulunduğu sosyo-kültürel çevreyle sınırlı kalmakla beraber, diğer bir kısmının cazibesi, sınırlarını aşarak diğer sosyo-kültürel çevrelere kadar yayılmaktadır. Örneğin, Turhaldaki, *Şeyh "Mustafa Efendi"* ve *"Şeyh Şehabeddin"* ile Sulusaray'daki *"Şeyh Ömer Malum"*, sadece ait oldukları çevrelerdeki vatandaşlar tarafından değil, il genelinden gelen pek çok kimse tarafından ziyaret edilmektedirler.

Yöredeki ziyaretçi olgusuna kültürlü olmak, yaş, meslek ve cinsiyet gibi bir takım faktörler açısından baktığımızda farklı durumlarla karşılaşmaktayız. Bu bağlamda, ziyaret yerlerine rağbet edenlerin büyük bir kısmının toplumun alt tabakasına mensup, refah düzeyi düşük ve orta yaş üzerindeki kimselerden meydana geldiklerini tespit etmekteyiz. Ancak bu durum, söz konusu yerlerin, toplumun üst tabakasına mensup, kültürlü ve refah seviyesi yüksek kimseler tarafından ziyaret edilmedikleri anlamına gelme-

⁶⁷ Ü. Günay- Ş. Kuzgun- H. Güngör- vd., *a.g.e.*, s.93

mektedir. Zira, araştırmalarımız esnasında g6rdük ki, buralar, k6ltürlü, refah seviyesi yüksek ve sosyete diye nitelendirebileceğimiz, toplumun üst tabakasına mensup kişiler tarafından da ziyaret edilmektedir.

Ziyaretçi olgusu söz konusu olduğunda, şüphesiz en önemli unsurlardan birisini de cinsiyet faktörü oluşturmaktadır. Konuya bu açıdan baktığımızda, buralara rağbet edenlerin çoğunluğunun, orta yaş üstü, belli bir eğitim ve k6ltür düzeyinden yoksun ve toplumun alt tabakalarına mensup kadınlardan oluştuğunu görmekteyiz. Nitekim, araştırma sahamızdaki ziyaret yerleri içerisinde, çocuk sahibi olmak veya kısmetin açılması gibi daha çok kadınları ilgilendiren dileklerle ziyaret edilen yerlerin fazlalığı bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Yöredeki ziyaret yerleri ile ilgili yaptığımız bir gözlem neticesinde, Sünnilerin, genellikle Alevîlerce kutsal bilinen ziyaret yerlerine rağbet etmedikleri, bunun tersine, Alevîlerde böyle bir sınırlamanın mevcut olmadığını ve onların, Sünnilerce kutsal bilinen hemen hemen bütün ziyaret yerlerini çeşitli amaç ve dileklerle ziyaret ettiklerini tespit etmiş durumdayız.

SONUÇ

Genel olarak ülkemiz genelinde, özelde ise araştırma sahamızda sıkça karşılaştığımız, daha çok, mezar, ağaç, taş, su ve tepe gibi bir takım unsurları kapsayan ziyaret fenomeni, kutsalın bir tezahürü olarak kendini göstermekte ve yöredeki insanların dinî-sosyal hayatları içerisinde "*halk dindarlığının (veya halk-volk İslamının)*" önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Nitekim yöre halkı, kutsalın bir tezahürü olarak algıladığı bu tür unsurları, manevi feyz ve bereket kaynağı olarak kabul etmekte ve onları bir çok maksatla ziyaret etmekte ve bu esnada pek çok dinî pratiğe başvurmaktadır.

Belli bir sosyo-kültürel ortamda hayatiyet bulması hasebiyle belli bir ölçüde toplumsal bir olay olan ziyaret fenomeni, ait olduğu toplumsal ve kültürel çevrede hüküm süren çeşitli sosyal, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin etkilerine göre belirlenen, çeşitlenen, artan veya azalan dinamizm çerçevesinde hayatiyet bulmakta ve sırası geldiğinde öteki toplumsal olaylarla etki etmektedir.

Yapısında, cezbedici ve ürkütücü vasıfları taşıyan ve etrafındaki unsurlara sirayet etmek yeteneğine sahip olduğuna inanılan kutsal yerler, araştırma sahamızda da gördüğümüz gibi, çeşitli uygulamalara konu olmakta ve kendilerine pek çok fonksiyonlar yüklenmektedir. Onlar, özel olarak araştırma sahamızda ve genel olarak da ülkemizde, Türk psiko-sosyal hayatı üzerinde önemli etkileri bulunan kutsal mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Hiç şüphesiz ki, ziyaret fenomeninin arka planında, insanın İslâmı bilme derecesi, güvensizlik, çaresizlik, tatmin, istek, ihtiyaç ve ihtiraslarını gerçekleştirme zorluğu veya imkansızlığı gibi psikolojik faktörlerin yanısıra, daha pek çok sosyolojik faktörler de devreye girmektedir. Din sosyolojisi açısından ziyaret fenomeni çerçevesinde ziyaretçi olgusuna baktığımızda, O'nun, eski ananelerine bağlı, akılcı olmaktan daha çok, duygusal davranan kitlelerin (özellikle belli bir yaşa erişmiş, belli bir kültürden yoksun kadınların) rağbet ettiği dinî-sosyal bir olgu olduğunu görmekteyiz.

Bütün bu değerlendirmeler, genel olarak Anadolu'da özel olarak da araştırma sahamızda karşılaştığımız ziyaret olgusunun, dinî, mistik, sihri ve kültürel boyutları Türk din ve kültür tarihinin en eski dönemlerine kadar uzandığını, oradan aldığı unsurlarla, Müslüman olduktan sonra, bu dinin, daha çok tasavvufî boyutundan ve nihayet Anadolu'daki yerleşik payen kültürlerden aldığı unsurların dinî ve tasavvufî bir pota içerisinde eritilmesi suretiyle oluşmuş bir dinî-sosyal bir fenomen olduğunu ortaya koymaktadır.